

**Hvordan kan verbal løgnavsløring
bidra til norsk
etterforskningspraksis i dag?**

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2020

Kand.nr: 783

Antall ord: 6599

Innholdsfortegnelse

1 INNLEDNING	3
1.1 Introduksjon	3
1.2 Problemstilling og disposisjon av oppgaven.....	4
1.3 Begrepsavklaring.....	4
1.3.1 <i>Hva vil det si å lyve?</i>	4
1.3.2 <i>Ulike typer løgn</i>	5
1.3.3 <i>Forkortelser brukt i oppgaven</i>	5
1.4 Avgrensning	6
2 METODE	6
2.1 Metodisk forankring.....	6
2.1.1 <i>Kunnskapsinnhenting</i>	6
2.2 Forforståelse	7
2.3 Metodiske utfordringer ved løgndeteksjonsforskningen.....	7
3 HOVEDDEL	8
3.1 Verbal analyse som metode for løgndeteksjon	8
3.2 Statement Validity Analysis	9
3.2.1 <i>CBCA: Kriteriumsbasert innholdsanalyse</i>	10
3.2.2 <i>Det empiriske grunnlaget til CBCA</i>	12
3.2.3 <i>Begrensninger ved CBCA i en etterforskningsammenheng</i>	13
3.3 Etterprøvbartilnærmingen («Verifiability Approach – VA»).....	13
3.3.1 <i>Det empiriske grunnlaget til VA</i>	15
3.3.2 <i>Hvordan kan VA benyttes i etterforskningsammenheng?</i>	16
3.4 Kognitive avhørsteknikker	17
3.4.1 <i>Motsatt rekkefølge</i>	17
3.4.2 <i>Å oppmuntre avhørte til å «si mer»</i>	18
3.4.3 <i>Stille uventede spørsmål</i>	19
3.4.4 <i>Kognitive avhørsteknikker i norsk etterforskningsammenheng</i>	19
3.5 Oppsummering og drøfting: Verdien av og begrensninger ved verbal løgnavsløring ...	20
4 KONKLUSJON	22
4.1 Hvordan kan verbal løgnavsløring bidra til norsk etterforskningspraksis i dag?.....	22
LITTERATURLISTE	23
TABELLER	27

1 INNLEDNING

«Man kan kreve av meg at jeg skal søke sannheten, men ikke at jeg skal finne den.»

- Denis Diderot, *Pensées Philosophiques* (1746)

1.1 Introduksjon

Etterforskning er en formålsstyrt virksomhet med rettslige mål og rammer, som i all hovedsak utføres av politiet. For å kunne samle inn informasjonen som behøves for å avgjøre spørsmålet om tiltale¹, kan politiet anvende en rekke metoder. Avhør er den sentrale metoden for å skaffe nødvendig informasjon om de implisertes tanker og opplevelser. Bevisverdien til avhørsinformasjonen vil imidlertid avhenge av at informasjonen gitt i avhøret er sann. Dette innebærer at politietterforskere ofte må vurdere sannferdighet på daglig basis (Granhag & Strömwall, 2004). En feilaktig vurdering av om en forklaring er usann kan i ytterste konsekvens medføre justisfeil og dramatiske konsekvenser både for individene saken gjelder og for samfunnets tillit til politiets rettshåndhevende virksomhet.

En utfordring for politiets arbeid i denne sammenheng, er menneskets dårlige utviklede evne til å oppdage løgn hos andre. Dagens oppsummerende forskning har vist at menneskelig løgnavsløring – uten hjelp fra verktøy og spesifikke metoder – ligger rett over sjansenivå (se blant annet Bond & DePaulo, 2006; Vrij, 2008a). Dette gjelder uavhengig av kjønn, alder og utdanning; politietterforskere, dommere og psykologer er ikke bedre løgnavslørere enn andre (Aamodt & Custer, 2006).

På bakgrunn av menneskers dårlige evne til å avsløre løgn, har forskere utviklet en rekke innovative metoder for å skille løgn fra sannhet. En velkjent metode er måling av fysiologiske faktorer som svette, puls og blodtrykk ved hjelp av en polygraf ('løgndetektor').

Validiteten til slike polygrafter er imidlertid omdiskutert, og testresultatene er i stor grad utelukket som bevis i de fleste domstoler i dag². En annen tradisjonell løgnavsløringstilnærming fokuserer på atferd som er vanskelig å kontrollere, herunder kroppsspråk, øyekontakt og mimikk. I følge Strömwall og kolleger (2004) er det slike tegn

¹ Jf. Etterforskningens formål i strpl. § 226

² Unntak finnes imidlertid; polygrafter anvendes i politiets etterforskning i USA, Canada og flere asiatiske land, og aksepteres som bevis i noen amerikanske stater (Magnussen, 2017)

politietterforskere i hovedsak vektlegger i sannferdighetsvurderinger. Dette er problematisk ettersom systematisk forskning har vist at atferdsmessige tegn på løgn er svake og ikke-reliable (for en detaljert redegjørelse, se Vrij, 2018a, s.165).

En relativt ny og lovende metode for løgndeteksjon fokuserer på det *verbale innholdet* i en forklaring, i stedet for å fokusere på egenskapene ved personen som formidler den. Den grunnleggende ideen bak tilnærmingen er at det verbale innholdet i en forklaring kan indikere hvorvidt forklaringen er basert på virkelige hendelser eller ikke. En rekke forsøk har på denne bakgrunn identifisert ord og egenskaper ved sanne og usanne forklaringer, som ligger til grunn for ulike verbale løgnavsløringsverktøy (Driskell et al., 2014). Det er slike verbale løgnavsløringstilnærminger som vil behandles nærmere i denne oppgaven.

1.2 Problemstilling og disposisjon av oppgaven

Oppgaven vil drøfte verbal løgnavsløring basert på følgende problemstilling:

«Hvordan kan verbal løgnavsløring bidra til norsk etterforskningspraksis i dag?»

Innledningsvis vil relevante begreper og forkortelser presenteres, før hoveddelen redegjør for noen sentrale verbale løgnavsløringsteknikker. Avslutningsvis vil det diskuteres hvilken verdi og hvilke begrensninger metodene har som et supplement til norsk etterforsknings- og avhørspraksis i dag.

1.3 Begrepsavklaring

1.3.1 Hva vil det si å lyve?

Det finnes flere definisjoner av løgn og det hersker uenighet omkring hvilke elementer som må være til stede for at et utsagn skal defineres som løgn. Et viktig avgrensningsspørsmål er hvorvidt man skal regne ærlige feiltakelser som løgn. I en studie utført av Peterson (1995, ref. i Vrij, 2008a) mente 95% av deltakerne at slike feiltakelser ikke skulle regnes som løgn. På samme måte er flere forskere enige i at løgn er en *intensjonell* handling, og stiller seg bak følgende definisjon: «Løgn er en handling som har til hensikt å skape en antakelse eller forståelse hos en annen person, som bedrageren selv anser som uriktig» (Zuckerman, DePaulo & Rosenthal, 1981, s.3, *min oversettelse*).

I vitnepsykologisk sammenheng blir løgn ofte omtalt i forbindelse med begrepene *troverdighet* og *pålitelighet*. Dette er to begreper som ofte blir forvekslet. Ifølge Magnussen (2017) handler pålitelighet om riktigheten av fakta i en forklaring, mens troverdighet handler om måten personen som avgir forklaringen blir oppfattet av andre. Det er også denne betydningen begrepene vil ha i denne oppgaven.

1.3.2 Ulike typer løgn

I forskningen er det vanlig å skille mellom ulike typer løgn (se for eksempel DePaulo et al., 1996). For det første finnes det som kalles *direkte løgn* eller såkalte *regelrette løgner* («outright lies»). Dette er informasjon som avviker betydelig fra det som løgneren anser som sant – en klar forfalskning av fakta (Vrij, 2008a). For eksempel vil en skyldig gjerningsperson som nekter å være involvert i den straffbare handlingen, fortelle en direkte løgn.

Videre finnes en type løgn hvor fakta enten *overdrives* og *underdrives*. For eksempel kan den skyldige overdrive sin anger etter å ha utført en straffbar handling. Løgneren består i å svekke eller forsterke et poeng, men er ikke bokstavelig.

Den siste kategorien er såkalte *subtile løgner*, som blant annet innebærer å unnvike spørsmål, holde tilbake informasjon eller benytte fortolkninger av ord og vendinger som avviker fra den mest sannsynlige tolkningen av ordet (Magnussen, 2017). Ved at man ikke lyver direkte, kan løgneren være enklere å rettferdiggjøre for seg selv. Subtile løgner, særlig unnvikelser, er også vanskeligere å avsløre ettersom det ikke gis noen informasjon som kan undersøkes. Dette har resultert i færre empiriske studier (Vrij, 2008a), og deteksjon av subtile løgner vil derfor i mindre grad belyses i denne oppgaven.

1.3.3 Forkortelser brukt i oppgaven

Statement Validity Analysis (heretter SVA) er en helhetlig løgnavsløringsmetode bestående av flere faser. Den ene fasen innebærer å analysere innholdet i forklaringer ut fra en sjekklister med 19 kriterier som indikerer om forklaringen er sann eller ikke. Denne kriteriebaserte innholdsanalysen refereres til som CBCA (*Criterion-Based Content Analysis*). CBCA ses gjerne på som kjernen i løgnavsløringsmetoden SVA, og er den delen av SVA som vil omtales nærmere i denne oppgaven.

Verifiability Approach (heretter VA) er en separat og nyere tilnærming til løgnavsløring, hvor særlig etterprøvbareheten ved en forklaring er i fokus.

1.4 Avgrensning

Innenfor emnet løgndeteksjon har man tradisjonelt fokusert på ulike nonverbale tegn som atferd, fysiologi og ansiktsuttrykk som indikatorer på løgn. Slike tilnærminger vil ikke behandles videre i oppgaven, da nyere forskning har vist at *verbale* tegn på løgn er en mer hensiktsmessig måte å evaluere sannferdighet på (Vrij, 2018a, s.165). Ved utvelgelsen av hvilke verbale løgnavsløringsmetoder som behandles i oppgaven, er det tatt utgangspunkt i metodenes empiriske fundament og støtte. Dette medfører at metodene Scientific Content Analysis og Reality Monitoring ikke vil behandles videre, da de ikke er validert i samme grad som CBCA og VA (Vrij, 2018b, s.320).

2 METODE

2.1 Metodisk forankring

Ved valg av oppgavetype ble det tatt hensyn til at få eller ingen av de relevante verktøyene er testet i en norsk kontekst. En empirisk oppgave ville dermed medført en stor mengde tid og ressurser på å tilpasse verktøyene og korrekt oversette analysekriteriene til norsk. For å besvare oppgavens problemstilling på en god måte er det nødvendig å sammenstille eksisterende forskning og teori om verbal løgnavsløring, og jeg valgte derfor å skrive en teoretisk oppgave. Ved å sammenligne funnene til ulike forfattere er det mulig å si noe om metodenes effektivitet på tvers av ulike studier og kontekster.

2.1.1 Kunnskapsinnhenting

En viktig del av oppgaveskrivingen har vært å undersøke om artikler skrevet av ulike forfattere og i ulike kontekster viser samsvarende eller sprikende funn. I denne sammenheng har metaanalyser som sammenligner resultater fra ulike studier gitt en god oversikt over forskningsfeltet generelt og løgnavsløringsmetodene spesielt.

Litteraturen brukt i oppgaven stammer i hovedsak fra psykologisk forskning, og tilhører feltet rettspsykologi. Artiklene er ofte teoretiske og mangler en praktisk vurdering av funnenes

verdi for virkelighetens løgnavsløring. Dersom det finnes en praktisk vinkling i artiklene, er dette ofte fra domstolenes perspektiv. Noen artikler har fokusert på andre bruksområder, som forsikringssvindler og liknende. Lite av litteraturen er skrevet med et direkte politifaglig perspektiv. En del av arbeidet mitt har derfor vært å forsøke å overføre funn og teorier til en etterforskningskontekst med fokus på politiavhør.

All anvendt litteratur er valgt ut på bakgrunn av en vurdering av tekstenes relevans og pålitelighet (Dalland, 2017). I vurderingen av pålitelighet er det tatt hensyn til hvem som har skrevet teksten og hvor den er publisert. Artiklene som er benyttet er alle publisert i vitenskapelige tidsskrift som har gjennomgått fagfelleevaluering. Dette medfører at andre forskere med ekspertise på fagområdet har evaluert artikkelen før den publiseres (Krumsvik, 2014). For å sikre at oppgaven reflekterer metodenes empiriske ståsted i dag, har jeg dessuten tatt utgangspunkt i de nyeste og mest oppdaterte kildene.

For å få et tilstrekkelig bredt kildetilfang har jeg i hovedsak måtte basere meg på utenlandske kilder, da det ikke foreligger tilstrekkelig forskning på temaet i Norge. Nøkkelordene jeg brukte i litteratursøket var følgende: *verbal lie detection, CBCA, Criterion Based Content Analysis, Statement Validity Analysis, deceptive strategies, Verifiability Approach*.

2.2 Forforståelse

Det er vanlig at mennesker har tanker og meninger om et fenomen allerede før man undersøker det. Dette kan kalles *forforståelse* (Dalland, 2017, s. 58). Jeg merket tidlig at jeg personlig *ønsket* å finne støtte for at man kan oppdage løgn. I lys av dette har jeg aktivt vurdert en alternativ hypotese; at det faktisk ikke eksisterer systematiske, pålitelige verbale tegn på løgn, og at det ikke finnes noen fellestrekk ved løgnaktige forklaringer. Jeg har også bevisst inkludert litteratur som utfordrer de enkelte metodenes reliabilitet og validitet. Dette også for å motvirke tendensen mennesker har til å overse informasjon som ikke samsvarer med egen hypotese («*confirmation bias*»).

2.3 Metodiske utfordringer ved løgndeteksjonsforskningen

I forskningslitteraturen innenfor feltet verbal løgndeteksjon finnes det i hovedsak to former for forsøk; feltstudier og eksperimentelle lab studier. Hvert paradigme har sine fordeler, hvor det enes styrke er det andres svakhet (Vrij, 2005).

I et typisk *laboratoriums forsøk* blir deltakerne enten bedt om å forklare seg sannferdig eller å lyve, ved for eksempel å gjenfortelle en film de nylig har sett. Fordelen med slike studier er at forskerne vet hvilke deltakergrupper som lyver og hvilke som snakker sant (så fremt deltakerne følger instruksjonene). Ulempen er at den eksperimentelle situasjonen sjelden klarer å gjenspeile det virkelige liv. For eksempel vil gjenfortelling av en film neppe tilsvare å fortelle noe man faktisk selv har blitt utsatt for (Vrij, 2005). I et laboratoriumsforøk får løgneringen ingen alvorlige konsekvenser for deltakerens liv, mens man i virkeligheten risikerer mye mer. For å øke studienes representativitet bør elementer som personlige konsekvenser, negative emosjoner og mangel på kontroll – elementer som gjerne er til stede i virkeligheten – forsøkes introdusert i eksperimentelle forsøk. Dette kan imidlertid bli utfordrende grunnet etiske årsaker.

Funnene fra *feltstudier* vil på den andre siden klart ha relevans, da avhørsforklaringene hentes fra virkelige straffesaker. Problemene knyttet til representativitet vil i stor grad unngås i slike undersøkelser. Imidlertid dukker det opp et annet problem, nemlig at forskerne aldri kan vite helt sikkert om forklaringene faktisk er sanne eller usanne. Det er ikke nødvendigvis slik at mistenktes forklaring i saker hvor mistenkte ble dømt, faktisk er usann. Man kan dermed aldri vite helt sikkert om analyseresultatene fra løgndeteksjonsverktøyet faktisk stemmer overens med virkeligheten (Vrij, 2008b).

3 HOVEDDEL

3.1 Verbal analyse som metode for løgndeteksjon

Løgnavløring som forskningsfelt kan spores helt tilbake til 900 år fvt., hvor det ble funnet en papyrus med inskripsjonen «en løgner svarer ikke på spørsmål eller gir overbevisende svar; han snakker bare tull» (Trovillo, 1939, s.894, *min oversettelse*). Løgn er senere undersøkt innenfor flere vitenskapelige disipliner, herunder filosofi, psykologi, rettsvitenskap og lingvistikk (Granhag & Strömwall, 2004). Den moderne forskningen på løgn startet på slutten på 1960-tallet³, hvor *verbal* løgnavløring har fått et omfattende fokus i forskningslitteraturen de siste tiårene.

³ Den moderne forskningen på løgn knyttes gjerne til publiseringen av «Nonverbal Leakage and Clues to Deception» (Ekman & Friesen, 1969).

Å anvende verbal analyse som løgnavsløringsteknikk kan virke komplisert, men er ikke nødvendigvis det. Den enkleste formen for verbal analyse innebærer å sammenligne innholdet i en forklaring med kjent kunnskap, for eksempel ved å sammenholde utsagnet «det regnet» med meteorologiske data fra gjerningstidspunktet. Informasjon som motstrider kjente fakta vil gi en klar indikasjon på løgn. I mange tilfeller vil imidlertid ikke sakens faktum være kjent for politiet. Spørsmålet er da om det finnes andre verbale aspekter ved forklaringen som indikerer løgn. Flere forskere besvarer dette spørsmålet positivt, basert på hypotesen om at sanne forklaringer har en annen form og innhold enn usanne. Den resterende delen av oppgaven vil redegjøre for to metoder utviklet med hensikt om å fange opp slike verbale tegn på løgn: CBCA og VA. Endelig vil det vises til noen strategiske avhørsteknikker utviklet for å utløse tegnene assosiert med løgn.

3.2 Statement Validity Analysis

De tradisjonelle tilnærmingene til løgnavsløring har til felles at de fokuserte på indikatorer på *løgn* – tegn som må være tilstede for at forklaringen anses som usann. Eksempler på slike indikatorer er økt puls, flakkende blick eller nervøs fikling. En annen måte å studere løgn på, er ved å undersøke variabler assosiert med *sannferdighet*. Forenklet kan man si at dersom elementene assosiert med sannhet er fraværende i en forklaring, er forklaringen sannsynligvis usann. Dette er utgangspunktet for en av de mest validerte og kjente metodene innen verbal løgnavsløring; Statement Validity Analysis (SVA).

SVA har sitt opphav i svensk og tysk rettspsykologi (se hhv. Trankell, 1963 og Undeutsch, 1967). Metoden ble opprinnelig benyttet for å vurdere påliteligheten til barns forklaringer i overgrepssaker, men nyere forskning har også støttet SVA som løgnavsløringsmetode for voksne, og i de fleste sakstyper (Köhnken, 2004). I dag er SVA-vurderinger akseptert som bevis i flere vesteuropeiske domstoler, inkludert i Tysland, Nederland og Sverige (Vrij, 2008a).

SVA brukes for å teste ulike hypoteser om en avhørsforklarings opphav. Mer spesifikt undersøker man om forklaringen beskriver en personlig opplevelse/erfaring, eller om den har et annet opphav, herunder om den er oppdiktet. Metoden består av flere faser, og kombinerer avhør, systematiske analyser og kliniske vurderinger. En viktig del av SVA er *innholdsanalysen* av en gitt forklaring, som gjøres ved hjelp av CBCA-kriteriene. Disse kriteriene vil utdypes i det følgende.

3.2.1 CBCA: Kriteriumsbasert innholdsanalyse

CBCA utgjør kjernen i SVA, og er kort forklart en liste over 19 verbale kriterier/tegn som kjennetegner sanne forklaringer. Utgangspunktet for kriteriene er at forklaringer basert på egen hukommelse har annerledes form og innhold enn usanne, oppdiktete forklaringer (Steller & Köhnken, 1989). Med utgangspunkt i psykologisk kunnskap om menneskets hukommelse, motivasjon og atferd, har forskere funnet frem til en rekke egenskaper som kjennetegner sanne forklaringer (se bla. Undeutsch, 1967; Arntzen, 1970). De ulike kriteriene ble samlet til en integrert liste med 19 punkter av Steller og Köhnken (1989), se tabell 1.

Kategori 1: Generelle karakteristikk	
1. Logikk og samsvar	Forklaringen er koherent og logisk konsistent
2. Ustrukturert produksjon	Informasjon gis ikke kronologisk/organisert
3. Detaljrikdom	Høyt antall detaljer
Kategori 2: Særegenheter ved innholdet	
4. Kontekstuell forankring	Beskriver hendelsens kontekst
5. Beskrivelse av interaksjoner	Beskriver sekvenser av handlinger og responser hos de involverte
6. Reproduksjon av samtaler	Samtaler beskrives i form av rollespill og originale sitater
7. Uventede komplikasjoner	Forteller om uforutsette hindringer
8. Uvanlige detaljer	Detaljer som er uforventede, overraskende eller rare
9. Overflødige detaljer	Oppgir detaljer som ikke er strengt nødvendige ved hendelsen
10. Riktige detaljer er misforstått	Feiltolkning av riktig observerte hendelser (særlig for barn)
11. Relaterte eksterne assosiasjoner	Oppgir tidligere erfaringer som assosieres med lovbruddet
12. Redegjørelse om egne mentale tilstander	Beskrivelser av egne tanker og følelser under hendelsen
13. Interpersonlig attribusjon	Tolker gjerningspersonens følelser/tanker /motiv
Kategori 3: Motivasjon-relatert innhold	
16. Spontane selvkorreksjoner	Korrigerer seg selv uten at man krever/etterspør dette
15. Manglende hukommelse	Innrømmer å ikke huske detaljer og deler av hendelsen
16. Tvil knyttet til egen forklaring	Tviler på egen forklaring, mener den høres rar ut eller lite sannsynlig.
17. Selvinkriminering	Nevner ufordelaktige, selvinkriminerende detaljer
18. Unnskyldte gjerningspersonen	Unnskylder den antatte gjerningspersonens atferd
Kategori 4: Lovbrudds-spesifikke elementer	
19. Detaljert karakteristikk av den straffbare handlingen	Beskriver vanlige elementer ved lovbruddet, men som avviker fra hverdagslig kunnskap eller stereotypier mange har

Tabell 1: CBCA-kriterier med forklaring (basert på Steller & Köhnken, 1989), *min oversettelse*)

De to første kategoriene (kriterium 1-13) beskriver elementer som anses vanskelige å fabrikke, og deres tilstedeværelse tas derfor til inntekt for at forklaringen er sann (Vrij, 2008b). For eksempel vil sanne forklaringer ha en *logikk og indre sammenheng*, mens oppdiktete forklaringer oftere inneholder kontradiksjoner eller logiske uoverensstemmelser. Videre forventes sanne forklaringer å være mer *ustrukturerte* enn usanne. Eksempelvis kan avhørte legge til detaljer etter at et bestemt tema er forlatt, eller hoppe frem og tilbake i tid under avhøret. Slik mangel på struktur skyldes at hukommelsen er assosiativ, og man følger assosiasjonene fremfor selve den kronologiske sekvensen som handlingen skjedde i (Köhnken, 2004). I usanne forklaringer er dette vanskelig å etterlikne, og historien fortelles i en «normal» kronologisk rekkefølge. For det tredje finner man flere *detaljer* i sanne forklaringer enn i usanne. Detaljrikdom som indikasjon på sannhet har et sterkt empirisk grunnlag og utgjør en del av de fleste moderne verbale løgndeteksjonsverktøy (Vrij, 2008a, s.229). Redusert detaljnivå gjenspeiles også i tendensen løgnere har til å gi kortere svar enn sannferdige personer (Sporer & Schwandt, 2006). Tendensen kan skyldes at løgnere ønsker å distansere seg fra egen forklaring, eller ønsker å vanskeliggjøre en eventuell etterprøving. Det er dessuten mentalt krevende å fabrikke detaljer i en forklaring og krever både kreativitet og fokus.

Den andre hovedkategorien peker på særegne innholdsegenskaper ved sanne forklaringer som i utgangspunktet kun produseres av personer som faktisk har opplevd en hendelse. Dette gjelder for det første *kontekstuelle* faktorer ved situasjonen, som steds- og tidsangivelser. Årsaken er at ekte minner har opphav i en perseptuell opplevelse innebygd i tid og rom. Sanne forklaringer forventes også å inneholde *beskrivelser av interaksjoner* og en *reproduksjon av samtaler* i sin originale form (sitater), hvor avhørte bruker spesifikke talemåter eller ordforråd for å etterlikne det som ble sagt (Köhnken, 2004). I usanne forklaringer beskrives samtaler mer overfladisk, for eksempel ved å simpelthen referere til samtals tema. I motsetning til en oppdiktet hendelse, vil også gjenfortellinger av ekte hendelser inkludere *uventede komplikasjoner*. Dersom avhørte for eksempel forklarer at hans opprinnelige plan om å ta kollektivtransport måtte fravikes på grunn av problemer med ruterappen, vil inkluderingen av den uventede komplikasjonen indikere at forklaringen er sann.

Videre vil sanne forklaringer oftere inneholde *uvanlige, rare eller overflødige detaljer* enn usanne. Med overflødige detaljer menes informasjon som fremlegges uten å være nødvendig for å beskrive hva som skjedde. Når vi forteller om noe som faktisk har skjedd, husker vi alle

detaljer i situasjonen, også de som er irrelevante for hovedpoenget i forklaringen (Magnussen, 2017). Vi husker også hvilke emosjoner og tanker vi hadde før, under og etter hendelsen (Köhnken, 2004). Dette er bakgrunnen for at beskrivelser av *mental tilstand* regnes som et sannhetskriterium. En sann forklaring vil i tillegg oftere inkludere en subjektiv tolkning av *gjerningspersonens* følelser, tanker eller motiver under hendelsen.

Kriteriene i kategori fire har sitt opphav i motivasjonspsykologisk kunnskap om at løgnere ønsker å konstruere en forklaring som gir et troverdig inntrykk, og derfor lar være å gi informasjon som kan redusere sannsynligheten for å bli trodd (Köhnken, 2004). Ettersom mennesker som snakker sant ikke behøver å anvende slike strategier, kan man forvente at sanne forklaringer inneholder informasjon som er inkonsistent med sannhets-stereotypier. CBCA-listen inneholder fem slike 'motsatt-av-sannhet-stereotype' kriterier (Vrij, 2008b): Spontane selvkorreksjoner, selvinkriminerende utsagn, forsøk på å unnskyldde gjerningspersonen, tvil knyttet til egen forklaring og innrømmelser av hukommelsestap. Sistnevnte vises blant annet i bruken av uttrykk som 'jeg tror', 'kanskje', og 'jeg er ikke sikker' (Vrij, Taylor & Picornell, 2016, s.261), mens tvil om egen forklaring typisk innebærer at vedkommende bemerker at forklaringen høres rar eller lite sannsynlig ut. Løgnere unngår slike elementer fordi de tenker det vil ødelegge forklaringens troverdighet.

3.2.2 Det empiriske grunnlaget til CBCA

CBCA er testet i mer enn 50 laboratoriums-studier, og funnene støtter i all hovedsak hypotesen om at sannferdige vitner får en høyere total CBCA-skår sammenlignet med løgnere (Köhnken, 2004). Resultatene viser at CBCA kan skille sanne fra usanne forklaringer i 70-80% av tilfellene (Oberlader et al., 2016; Vrij et al., 2016). I de få feltstudiene som er utført finner man tilsvarende prestasjonsnivå, men studiene har blitt kritisert for å ha metodologiske mangler (Vrij, 2005).

En utfordring ved løgnavsløring er å differensiere mellom falske minner og sannhet, ettersom falske minner ofte subjektivt sett oppleves som sanne (se bla. Laney & Loftus, 2010). Forskningen har vist at CBCA kan skille falske fra ekte minner, men det kreves fortsatt mer forskning på dette området (Köhnken, 2004).

Når det gjelder de enkelte kriteriene i CBCA-listen påpekte Steller og Köhnken (1989) tidlig at noen av kriteriene kunne være bedre sannhetsindikatorer enn andre. Metaanalysen til

Amado, Arce og Farina (2015) undersøkte nettopp hvordan de enkelte CBCA-kriteriene var i stand til å skille løgn og sannhet. Analysen viste at *detaljrikdom* var det mest diagnostiske tegnet, men også kriteriene om konsistens, ustrukturert produksjon, reproduksjon av samtaler, uvanlige detaljer og kontekstuell forankring har sterk støtte i forskningen. De såkalte motivasjonelle-kriteriene (kriterium 14-18) fikk mindre støtte. Oppsummert viser forskningen at CBCA kan være en effektiv metode for å skille mellom løgn og sannhet, men at verdien av de enkelte kriterienes tilstedeværelse er forskjellig.

3.2.3 Begrensninger ved CBCA i en etterforskningsammenheng

Intervjuet i SVA gjennomføres etter andre retningslinjer enn politiavhør. Det er usikkert om CBCA kan anvendes på en reliabel måte på forklaringer som er generert ved bruk politiets avhørsmetodikk. I følge Köhnken (2004) er politiavhør vanligvis upassende for CBCA-analyse, da politiavhør ofte er svært strukturerte og fokuserer på saksrelevante tema, mens annen informasjon overses. SVA er videre designet for å anvendes i sin helhet, og man kan for eksempel ikke plukke ut noen kriterier fra CBCA-listen og anvende dem på en tilfeldig avhørsforklaring, og forvente å få gyldige resultat. For å kunne anvendes i praksis må hele SVA gjøres om til en etterforskningsrelevant analyse, og integreres i den faseindelte, kognitive avhørsteknikken som anvendes av norsk politi i dag.

Å identifisere CBCA-kriteriene i en skriftlig forklaring er en relativt kompleks oppgave, som krever trening og erfaring. I noen forsøk har manglende opplæring i metoden resultert i ikke-signifikante funn (Köhnken, 2004). Selv om innholdsanalysen utføres med bakgrunn i objektive kriterier, vil vurderingen av om kriteriene er tilstede, være subjektiv. Det anbefales derfor at to uavhengige etterforskere utfører samme analyse for å sikre en reliabel koding av CBCA-kriteriene (Vrij, 2005). Samtidig har tilstrekkelig opplæring i metoden signifikant økt samsvaret mellom ulike personers analyser (Köhnken, 2004). Før norsk politi kan anvende verktøyet er det derfor nødvendig å tilby etterforskere opplæring og trening i bruk av metoden.

3.3 Etterprøvarhetstilnærmingen («Verifiability Approach – VA»)

Som beskrevet over indikerer tilstedeværelsen av kriteriene i CBCA, eksempelvis detaljrikdom, at forklaringen er sann. Noen forskere har imidlertid pekt på at dette synspunktet krever nyansering, da løgnere bevisst kan forsøke å utforme forklaringen på en

måte som gjør at den oppfyller kriteriene – for eksempel ved å øke detaljnivået.

Etterprøbarhetstilnærmingen er et nytt paradigme innenfor løgndeteksjonsfeltet som tar hensyn til hvordan bruken av bevisste manipuleringsstrategier kan påvirke innholdet i en forklaring.

Et sentralt utgangspunkt for tilnærmingen er at sanne forklaringer vanligvis inneholder flere detaljer enn usanne. Videre antas det at løgnere er klar over dette, og derfor er motivert til å gi detaljrike forklaringer for å skape et inntrykk av sannferdighet (Bell & Loftus, 1989). Denne antakelsen støttes av studiet til Nahari et al.,(2012) hvor løgnere rapporterte å oppgi mange detaljer som en strategi for å unngå å bli avslørt. På den andre siden vil inkluderingen av detaljer også øke risikoen for å bli tatt, så fremt detaljene kan etterprøves. Dette medfører at *kvantiteten* på detaljene i en usann forklaring gjerne er høy, samtidig som *kvaliteten* på detaljene er lav, ved at de ikke lar seg etterprøve (Nahari & Nisin, 2019). Etterprøvbare detaljer refererer til informasjon som etterforskere kan få bekreftet, for eksempel navngitte vitner eller detaljer om tekniske spor/videoovervåking som bekrefter forklaringen (Vrij, 2018b).

Løgnere antas å sjelden oppgi navn på vitner eller impliserte, ettersom disse kan avkrefte vedkommendes forklaring. I forskningen er navngitte tredjepersoner signifikant knyttet til sanne forklaringer (Kleinberg et al., 2018, s.720). For å oppfylle etterprøbarhetskriteriet må nevnte personer kunne spores opp, for eksempel via fullt navn og telefonnummer. Det er ikke nok å påstå at en ukjent, ubeskrevet person var tilstede under hendelsen.

En annen relevant undersøkelse av etterprøbarhet finnes i forholdstallet mellom perseptuell og kontekstuell informasjon (Nahari & Nisin, 2019). *Perseptuell informasjon* er informasjon som faktisk er erfart og sanset; en form for «primærdata». *Kontekstuell informasjon* er på den andre siden en form for meta-data, som setter den perseptuelle informasjonen i en ramme av tid og sted. Kontekstuelle detaljer kan verifiseres av en tredjeperson, for eksempel ved å bekrefte at vedkommende var på angitt sted til angitt tid. Perseptuell informasjon som ikke er plassert i tid og sted, er vanskeligere å etterprøve. Med dette som utgangspunkt, antar Nisin og Nahari (2019) at løgnere vil inkludere perseptuelle detaljer og unngå kontekstuelle detaljer i sine forklaringer. I sanne forklaringer finnes derimot et høyt antall av både perseptuelle og kontekstuelle detaljer. Tilstedeværelse av kontekstuell informasjon er også et av sannhets-

kriteriene som fremheves i CBCA (kriterium 4). Selv om den teoretiske bakgrunnen er noe forskjellig i de to tilnærmingene, vil kontekstuelle detaljer i begge tilfellene indikere sannhet.

3.3.1 *Det empiriske grunnlaget til VA*

VA er så langt bare testet i lab-studier, men funnene ser lovende ut (Vrij et al., 2016).

Antakelsen om at løgnere inkluderer mange ikke-verifiserbare detaljer er støttet i flere forsøk (se bl.a Harvey et al., 2017; Nahari & Vrij, 2014; Nahari, Vrij & Fisher, 2014) og metoden kan klassifisere løgn og sannhet med 61-88% nøyaktighet (Vrij, 2018a, s.177).

Metoden fungerer tilsynelatende bedre dersom deltakerne på forhånd informeres om at etterforskeren vil se etter etterprøvbare detaljer (Vrij et al., 2016). Dette motbeviser den mer intuitive tanken om at kjennskap til løgndeteksjonsmetoden hindrer metodens effektivitet. Kjennskap til en løgndeteksjonsmetode utgjør bare et problem dersom deltakerne strategisk kan jobbe mot den, som for eksempel i CBCA hvor en viktig begrensning er knyttet til muligheten den avhørte har til å «trene» seg opp til å produsere forklaringer med CBCA-relevant innhold (Vrij et al., 2002). Forskingen har vist at CBCA ikke klarer å skille slike opplærte, usanne forklaringer fra sanne forklaringer (Vrij et al., 2002). På dette punkt har etterprøvbaretilnærmingen vist seg å være overlegen.

Selv om løgnere vet at deres oppgitte detaljer vil søkes verifisert, kan de ikke oppgi slike detaljer uten å bli avslørt. De som forteller sannheten vil derimot kunne oppgi ytterligere verifiserbare detaljer dersom dette etterspørres. Å oppmuntre til å gi verifiserbare detaljer kan dermed gjøre forskjellen mellom sanne og usanne forklaringer enda tydeligere (Nahari, Vrij & Fisher, 2014). Det å informere avhørte om anvendelsen av eventuell løgnstrategi harmonerer dessuten bedre med dagens etterforskningsideal om transparens og åpenhet.

Jeg mener at VA er et viktig tilskudd til andre verbale løgndeteksjonsmetoder, særlig ved å understreke hvor enkelt kriteriene i CBCA kan manipuleres. Tilnærmingen understreker viktigheten av å ikke bare evaluere antallet detaljer, men også undersøke detaljenes etterprøvbarehet. I tillegg utgjør kjennskap til CBCA-kriteriene en potensiell feilkilde, mens kjennskap til VA-kriteriene derimot gjør metoden sikrere (Nahari, Vrij & Fisher, 2014).

3.3.2 Hvordan kan VA benyttes i etterforskningsammenheng?

VA ble originalt utviklet og testet i politiavhør (Nahari & Nisin, 2019), og metoden kan ha direkte implikasjoner for hvordan avhør bør legges opp og tolkes. Under avhøret kan etterforskere oppmuntre til å gi etterprøvbare detaljer, og ved gjennomlesingen av avhørtes frie forklaring kan man undersøke tilstedeværelsen av etterprøvbare detaljer. Sammenlignet med CBCA, som er en passiv tilnærming som anvendes *etter* en forklaring er avgitt, er VA dermed mer interaktiv ved å legge føringer for spørsmålene i avhøret (Vrij, 2018b).

VA har noen fellestrekk med avhørsverktøyet «ADVOKATE», som brukes av norsk politi i dag. ADVOKATE er en huskeregel for å kontrollere påliteligheten og bevisverdien til informasjon innsamlet i avhør. Hver bokstav i huskeregelen kan brukes for å teste om opplysninger samsvarer med virkeligheten (se tabell 2).

	Moment	Forklaring
A	Avstand	Avstanden mellom avhørte og hendelsen/objekter; egen plassering ift andre parter.
D	Dagslys	Lysforholdene på stedet. Vindu/gardiner, værforhold, nedbør, gatebelysning osv.
V	Varighet	Hvor lenge varte observasjonen?
O	Obstruksjoner	Hindringer i sikt, både midlertidige og varige, mentale og fysiske.
K	Kjent fra før	Har personen opplevd noe liknende? Er personene eller åstedet kjent fra før?
A	Andre grunner til å huske	Tok personen notater, bilder eller liknende? Ulike utløsende faktorer (triggere)
T	Tiden frem til avhøret	Antall dager mellom hendelsen og avhøret. Kartlegge mulige påvirkningskilder
E	Er dette fysisk mulig?	Etterforsker etablerer en oppfatning av om det som er forklart faktisk er mulig.

Tabell 2: Momentene i ADVOKATE (Laget med utgangspunkt i Bjerknes & Fahsing, 2017)

Teknikken har samme underliggende idé som VA, da man søker etterprøvbare informasjon. Imidlertid finnes det ikke noen systematiske retningslinjer for når og i hvilke avhør ADVOKATE skal brukes, og ADVOKATE er ikke utviklet primært som et løgndetektorverktøy. ADVOKATE kan likevel utgjøre et utgangspunkt for en videreutvikling av et løgndetektorverktøy tilpasset norsk politi.

I et større perspektiv har VA også likheter med etterforskningsmetoden *kryss-sjekking* av informasjon. Kryss-sjekking innebærer at etterforskere kontrollerer avhørsinformasjon opp mot andre uavhengige kilder (som kriminaltekniske spor, digitale spor mv). Kryss-sjekking av opplysninger er viktig gjennom hele etterforskningsprosessen, og kanskje den viktigste metoden for å vurdere bevisverdien til et avhør (Bjerknes & Fahsing, 2018).

På bakgrunn av likhetstrekkene til eksisterende norske avhørsteknikker, bør VA som løgnavsløringsverktøy enkelt kunne inkorporeres i norsk avhørspraksis. Som nevnt representerer VA en interaktiv tilnærming til løgnavsløring ved å legge generelle føringer avhørsspørsmålene. Den nøyaktige utformingen av spørsmålene vil imidlertid variere fra sak til sak. Den siste løgnavsløringsmetoden som vil behandles, har utviklet spesifikke avhørsprotokoller (retningslinjer og spørsmålsformuleringer) som kan anvendes i alle typer saker for å utløse verbale tegn på løgn.

3.4 Kognitive avhørsteknikker

Det er utviklet flere avhørsteknikker som søker å utløse de verbale forskjellene mellom løgn og sannhet (Vrij et al., 2016). Utgangspunktet for avhørsteknikkene er at det er mer kognitivt krevende å lyve enn å fortelle sannheten (Vrij, 2015). Det skyldes for det første at løgnere aktivt må konstruere en historie, fremfor å gjenhente minner fra hukommelsen. Videre overvåkes og kontrolleres egen atferd, noe som er kognitivt krevende. En løgner vil også overvåke atferden til mottakeren av løgnen, for å vurdere om man blir trodd. Antakelsen om løgneres økte kognitive belastning støttes av fMRI-studier som undersøker personers hjerneaktivitet når de lyver og forteller sannheten (Vrij, Fisher, Mann, & Leal, 2008).

Kjernen i avhørsteknikkene handler om å utnytte denne forskjellen i kognitiv belastning ved å gjøre avhørssituasjonen vanskeligere. Ettersom løgnere har færre kognitive ressurser ledige til å mestre den ekstra utfordringen, vil det være vanskelig for vedkommende å produsere eller opprettholde løgnen. Dermed kan teknikken utløse flere av de verbale tegnene på løgn som er gjennomgått i tilknytning til CBCA og VA, slik som for eksempel færre detaljer, motstridende detaljer eller detaljer av lav kvalitet. I det følgende vil oppgaven utdype tre kognitive avhørsteknikker som tenkes å forsterke slike tegn. Teknikkenes betydning for norsk etterforskningspraksis drøftes avslutningsvis under punkt 3.4.4.

3.4.1 Motsatt rekkefølge

Å be personer forklare seg baklengs er kognitivt krevende fordi det går imot den naturlige rekkefølgen hendelser skjer i (Gilbert & Fisher, 2006). Den bakenforliggende hypotesen er at å bytte perspektiv, dersom man forteller sannheten, medfører at man husker flere detaljer. Dette fordi vår episodiske hukommelse vanligvis blir innkodet i flere dimensjoner, og derfor er tidsmessig fleksibel (Conway, 2009). En usann forklaring, som sannsynligvis er innøvd i normal, kronologisk rekkefølge er mer krevende å forklare baklengs (Lancaster, Vrij, Hope &

Waller, 2012). Teknikken kan derfor medføre at de som forteller sannheten gir nye detaljer, mens løgnere ikke har kapasitet til dette.

Forskningen har vist at usanne forklaringer fortalt i motsatt rekkefølge inneholder flere tegn på løgn enn usanne forklaringer fortalt kronologisk (Vrij et al., 2008). Løgnere som forklarer seg i motsatt rekkefølge inkluderer både færre detaljer og detaljer av lavere kvalitet (Lancaster et al., 2012). Et fremtredende problem i forsøkene er imidlertid at både de som forteller sannheten og løgnerne reduserer mengden detaljer når de forklarer seg i motsatt rekkefølge. I praksis medfører dette utfordringer med å etablere et spesifikt punkt ('cut off verdi') for å skille løgn fra sannhet (Lancaster et al., 2012). Et mer praktisk anvendelig resultat ville vært en tydelig økning i antallet detaljer hos sannhetsgrupper, og en klar nedgang hos løgnere.

3.4.2 Å oppmuntre avhørte til å «si mer»

En annen avhørsteknikk går ut på å be den avhørte «si mer» og legge til flere detaljer. Dette antas å ha en sterkere effekt på de som forteller sannheten enn på løgnere, og resultere i et høyere antall detaljer i sanne forklaringene. Teknikken samsvarer med CBCA-kriteriet om detaljrikdom, men er altså en aktiv måte å fremprovosere mer informasjon. Det er sannsynlig at løgnere opplever det som kognitivt vanskeligere å legge til detaljer sammenlignet med de som forteller sannheten. Alternativt, dersom løgnerne legger til mange detaljer, kan tilleggsinformasjonen være av lavere kvalitet (i samsvar med VA) eller høres mindre troverdig ut.

Et alternativ til å be personen fortelle mer, er å be dem beskrive ved hjelp av tegning. I et eksperiment utført av Vrij og kolleger (2012) ble en gruppe deltakere bedt om å beskrive kontoret sitt verbalt og deretter å tegne det. Da deltakerne skulle *beskrive* kontoret fant man ingen forskjell i detaljrikdom mellom løgn- og sannhet-betingelsene. Da de derimot skulle *tegne* kontoret, var sannhetsgruppens tegninger signifikant mer detaljerte enn løgngruppens.

I følge Vrij (2018) er metoden om å oppmuntre avhørte til å «si mer» klar til å tas i bruk i en etterforskningskontekst. Teknikken passer godt med avhørsmodellen som anvendes i norske politiavhør i dag, hvor avhørte oppfordres til å utdype tema fra avhørtes frie forklaring. Teknikken er imidlertid ikke direkte knyttet opp mot løgnavløring, og det finnes ingen systematisk redegjørelse for hvordan teknikken skal anvendes for å avsløre løgn.

3.4.3 Stille uventede spørsmål

Før en avhørssituasjon vil løgnere ofte planlegge svar på forventede spørsmål (Granhag, Andersson, Strömwall, & Hartvig, 2004). En avhørsstrategi innebærer å stille uventede spørsmål og slik tvinge løgnerne til å generere ny informasjon spontant. Dette fordi forskning viser at spontane usannheter vanligvis inneholder flere tegn på løgn sammenlignet med planlagte løgner (DePaulo et al., 2003).

Selv om avhørte kan nekte å svare på slike spørsmål, eller hevde at vedkommende ikke husker, vil slike responser være mistenkelige hvis de omhandler sentrale aspekt ved hendelsen. Dersom løgneren faktisk besvarer de uventede spørsmålene, vil svarene mest sannsynlig være mindre detaljerte enn de forhåndsplanlagte svarene. Forskningen så langt har støttet disse antakelsene, og man finner at løgnere har en større nedgang i detaljer mellom forventede og uventede spørsmål, sammenlignet med de som forteller sannheten (Lancaster et al., 2012; Warmelink et al., 2012).

3.4.4 Kognitive avhørsteknikker i norsk etterforskningsammenheng

Hovedfordelen med de kognitive avhørsteknikker som løgnavsløringsmetode i etterforskningsammenheng knytter seg til effektivitetshensyn, ved at selve avhørssituasjonen benyttes til å generere analysererelevant innhold. De passive metodene, herunder CBCA, vil ikke gi noen garanti for at avhørssituasjonen faktisk har produsert informasjon som kan analyseres ved hjelp av analysekriteriene. Videre er flere forskere enige i at aktive løgnavsløringsmetoder gir et bedre avsløringspotensial enn passive metoder (Levine, 2014; Vrij, 2018b).

Teknikken «motsatt rekkefølge» og be avhørte «si mer» eksisterer allerede i norsk avhørspraksis⁴, men anvendes for å forbedre vitners hukommelse (Fisher & Geiselman, 1992), og ikke nødvendigvis for å avsløre løgn. Politiets avhørspraksis er ikke hovedsakelig utviklet for å avgjøre om noen snakker sant eller ikke, men heller basert på målsettingen om å innhente så mye relevant informasjon som mulig (Vrij, 2018b). Et viktig poeng er at avhørsteknikkene beskrevet over ikke bør *erstatte* avhørsmetodikken som anvendes i dag, men teknikkenes verdi som løgnavsløringsverktøy bør vektlegges i større grad enn tidligere.

⁴ Begge er elementer i «cognitive interviewing» (Fisher & Geiselman, 1992), som dagens avhørsstrategier bygger på.

Idealet er å inkorporere teknikkene i et vanlig informasjonsinnsamlende avhør, slik at målet om å oppdage løgn ikke går på bekostning av målet med å samle inn mest mulig relevant informasjon (Vrij, 2018b).

Et mulig område hvor avhørsteknikkene kan komme i strid med dagens avhørsmetoder, er i forbindelse med målet om å skape et godt klima under avhøret. Å forklare seg baklengs eller foreta perspektivbytter under forklaringen kan få den avhørte til å føle seg mistenkeliggjort og ukomfortabel eller utløse stress. Slikt stress kan få negative konsekvenser for informasjonsinnhentingens ettersom avslappede personer normalt husker bedre enn ansente og nervøse personer (Bjerknes & Fahsing, 2018). For at bruk av kognitive avhørsteknikker ikke skal gå på bekostning av målet om å skape et godt klima under avhøret, eller begrense avhørtes samarbeidsvilje og -evne, er det viktig at avhører er i stand til å stille spørsmålene på en naturlig måte som ikke utløser stress eller fiendtlighet hos den avhørte. Det blir opp til den enkelte etterforsker å vurdere om teknikkene er egnet i hvert enkelt avhør, og veie omkostningene opp mot teknikkenes mulige gevinster.

3.5 Oppsummering og drøfting: Verdien av og begrensninger ved verbal løgnavløring

Som nevnt klarer de færreste å skille løgn fra sannhet uten hjelp av spesifikke verktøy eller metoder. Dette alene tilsier at løgnavløringens metodene kan ha verdi i etterforskningssammenheng. Verdien til verbal analyse som løgn-deteksjonsmetode må videre vurderes etter hvorvidt metoder som SVA og VA kan identifisere sannferdighet signifikant bedre enn andre tilgjengelige vurderingsprosedyrer (Köhnken, 2004). Hvis alternativet er å ikke benytte metodene, står man igjen med rent subjektive troverdighetsvurderinger. Modellstudier har vist at slike ubeviste vurderinger tillegges avhørtes utseende og fremtreden stor vekt, hvor personer med et fordelaktig utseende vurderes som mer ærlige enn personer med et mindre fordelaktig utseende (Se bla. Vrij, 2008a; Levine et al., 2011). Verbal analyse har høyere objektivitet og nøyaktighet sammenlignet med slike individuelle troverdighetsvurderinger, og metodene synes på denne bakgrunn å bedre ivareta objektivitetskravet i strpl. § 226 (3).

For at verktøyene skal ha verdi for norsk etterforsknings- og avhørspraksis, bør teknikkene integreres med dagens avhørsteknikker. Ved en slik integrering bør løgnavløringens verdien til eksisterende avhørsverktøy som ADVOKATE og «cognitive interviewing» understrekes, slik at allerede eksisterende berøringsflater mellom teknikkene kan tas hensyn til.

For å besvare problemstillingen om hvordan verbal løgnavsløring kan bidra til norsk etterforskningspraksis i dag, må det også ses hen til potensielle begrensninger ved verbal analyse som metode for løgnavsløring. Et hovedpoeng er at resultatene fra studiene beskriver generelle trekk som karakteriserer grupper, og i mindre grad fanger opp individuelle forskjeller. Som nevnt i metoddelen var min alternative hypotese at det faktisk ikke finnes noen generelle tegn ved usanne forklaringer, og at mennesker er like forskjellige når de lyver som når de snakker sant (Magnussen, 2017). Selv om forskningen har funnet signifikante tegn på løgn/sannhet, er dette statistiske sammenhenger som ikke uten videre lar seg overføre til enkeltpersoner (ibid). Det er derfor viktig at etterforskere er bevisst på at man kan stå overfor en person som tilhører den prosentandelen som ikke fanges opp av metodene.

En åpenbar begrensning ved metodene er videre at de forutsetter at en person er villig til å avgi forklaring. I de fleste rettssystem, inkludert det norske, er det få som har *plikt* til å forklare seg. At metodenes verdi er betinget av forklaringsvillighet, kan medføre en kraftig begrensning for løgnavsløringsmetodenes praktiske nytte for norsk politi i dag. Videre vil svært korte forklaringer være utfordrende å anvende i en verbal analyse, ved at man får for lite innhold til å gjennomføre en analyse. Liknende problemer kan oppstå i saker hvor forklaringen til fornærmede og siktede er nærmest identiske og kun avviker på et sentralt punkt, for eksempel vedrørende fornærmedes samtykke i overgrepssaker. Da er kun denne delen av forklaringen aktuell for analyse, og mengden innhold reduserer muligheten for et sikkert resultat.

En del av nærpolitireformen (se Justis- og beredskapsdepartementet, 2015) var implementeringen av politiarbeid på stedet (PPS). PPS innebærer at flere lydavhør tas som «diktat til lydopptak», hvor avhørsrapporten skrives basert på politiets oppsummering av avhørtes forklaring. Rapportene kan derfor bli relativt korte (mangelfulle for analyse), og mangle mistenktes egne ord og formuleringer. Slike avhørsrapporter kan derfor ikke brukes som grunnlag for en verbal analyse basert på kriterier som nevnt i denne oppgaven.

Et siste punkt jeg vil trekke frem, er det strafferettslige skyldkravet som stiller krav til at skyld skal bevises utover enhver rimelig tvil (Fredriksen, 2016). Resultatet fra en verbal løgndeteksjonsmetode som CBCA eller VA vil neppe alene oppfylle dette kravet, men kan inngå som ett av flere ledd i en totalvurdering (Magnussen, 2017). Metodenes feilrate på 20-

30% (Vrij, 2018b) forklarer hvorfor metodene ikke kan gis avgjørende bevismessig vekt i vurderingen av avhørtes skyld. Slike feiltrater har imidlertid mindre betydning i etterforskningens innledende fase, hvor hovedformålet er å danne et førsteinntrykk av sannferdigheten til en forklaring. Løgnavsløringsmetodene kan da bidra til at beslutninger om etterforskningens videre fremdrift tas på et bedre grunnlag.

4 KONKLUSJON

4.1 Hvordan kan verbal løgnavsløring bidra til norsk etterforskningspraksis i dag?

Oppgaven har redegjort for det teoretiske og empiriske grunnlaget til tre verbale prosedyrer som kan benyttes for å skille løgn fra sannhet. Hver metode har egne styrker og begrensninger, men kan hver for seg eller sammen representere verdifulle bidrag til norsk politis etterforsknings- og avhørspraksis. Ved å flytte fokuset til kjennetegn ved selve innholdet i en forklaring, i stedet for egenskaper ved personen, kan troverdighetsvurderinger bli mer objektive og kunnskapsbaserte. Innledningsvis viste jeg til sitatet «*man kan kreve av meg at jeg skal søke sannheten, men ikke at jeg skal finne den*» (Diderot, 1746). Selv om det til nå ikke eksisterer en metode som kan garantere vellykket løgnavsløring i alle saker, kan det likevel kreves at politiet gjør sitt ytterste for å søke sannheten – noe som også innebærer å benytte seg av foreliggende kunnskap og metoder for verbal løgnavsløring.

En bekreftelse av verdien til verbal analyse som løgnavsløringsmetode, betyr ikke nødvendigvis at slike analyser bør eller skal utføres i alle saker. Det er ingen tvil om at analysene krever både tid og ressurser, og derfor verken vil være effektive eller hensiktsmessige i enhver sak. Verbal analyse får først sin verdi i saker der avhørtes troverdighet er et viktig bevisstema.

LITTERATURLISTE

Bjerknes, O. T., & Fahsing, I. A. (2018). *Etterforskning: prinsipper, metoder og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6.utg). Oslo: Gyldendal akademisk.

Fredriksen, S. (2016). *Lovbrudd, skyld og straff. Hovedlinjer i alminnelig strafferett*. Oslo: Gyldendal juridisk.

Magnussen, S. (2017). *Vitnep psykologi 2.0*. Oslo: Abstrakt.

Selvvalgt pensum

Aamodt, M. G., & Custer, H. (2006). Who can best catch a liar? A meta-analysis of individual differences in detecting deception. *Forensic Examiner*, 15(1), 6-11.

Hentet fra:

https://www.researchgate.net/publication/232424344_Who_can_best_catch_a_liar_A_meta-analysis_of_individual_differences_in_detecting_deception

Amado, B. G., Arce, R., & Farina, F. (2015). Undeutsch hypothesis and Criteria Based Content Analysis: A meta-analytic review. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 7(1), 3-12. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ejpal.2014.11.002>

Arntzen, F. (1970). *Psychologie der zeugenaussage. Einführung in die forensische aussagepsychologie* [Psychology of eyewitness testimony. Introduction to forensic psychology of statement analysis]. Göttingen: Hogrefe.

Bell, B. E., & Lofthus, E. F. (1989). Trivial persuasion in the courtroom: the power of (a few) minor details. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(6), 669-679.

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.5.669>

Bond, Jr., C. F., & DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of Deception Judgments. *Personality & Social Psychology Review*, 10(3), 214-234.

https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_2

Conway, M. A. (2009). Episodic memories. *Neuropsychologia*, 47(11), 2305-2313.

<https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2009.02.003>

DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 979-995.

<https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.979>

DePaulo, B. M., Lindsay, J. L., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., & Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological bulletin* 129(1), 74-118.

<https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.1.74>

- Diderot, Denis. (1974). *Les pensées philosophiques* [Philosophical thoughts]. Montana: Kessinger Publishing.
- Driskell, T., Neuburger, L., Dirskell, J. E., Bruke, C. S., & Salas, E. (2014). The Language of Lies: A Content Analytic Approach. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 58(1), 1328-1331. <https://doi.org/10.1177/1541931214581277>
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1969). Nonverbal Leakage and Clues to Deception. *Psychiatry*, 32(1), 88-106. <https://doi.org/10.1080/00332747.1969.11023575>
- Fisher, R. P. & Geiselman, R. E (1992). *Memory Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview*. Springfield: Charles C Thomas.
- Gilbert, J. A. E., & Fisher, R. P. (2006). The effects of varied retrieval cues on reminiscence in eyewitness memory. *Applied Cognitive Psychology*, 20(6), 723-739. <https://doi.org/10.1002/acp.1232>
- Granhag, P. A., & Strömwall, L. A. (2004). Research on deception detection: past and present. I P.A Granhag & L. A. Strömwall (Red.), *The detection of deception in forensic contexts*, 3-14. Cambridge: University Press.
- Granhag, P. A., Andersson, L. O, Strömwall, L. A., & Hartwig, M. (2004). Imprisoned knowledge: Criminals' beliefs about deception. *Legal and Criminological Psychology*, 9(1), 103-119. <https://doi.org/10.1348/135532504322776889>
- Harvey, A., Vrij, A., Nahari, G. & Ludwig, K. (2017). Applying the verifiability approach to insurance claims settings: Exploring the effect of the information protocol. *Legal and criminological psychology*, 22(1), 47-59. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12092>
- Justis- og beredskapsdepartementet (2015). *Endringer i politiloven mv. Trygghet i hverdagen – nærpolitireformen*. (Prop. 61 LS (2014-2015)). Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-61-s-2014-2015/id2398784/>
- Kleinberg, B., Mozes, M., Arntz, A., & Verschuere, B. (2018). Using names entities for computer-automated verbal deception detection. *Journal of forensic sciences*, 63(3), 714-723. <https://doi.org/10.1111/1556-4029.13645>
- Steller, M., & Köhnken, G. (1989). Criteria-Based Content Analysis. I D. C. Raskin (Red.), *Psychological methods in criminal investigation and evidence*, 217-245. New York: Springer-Verlag.
- Köhnken, G. (2004). Statement Validity Analysis and the 'detection of the truth'. I P. A. Granhag & L. A. Strömwall (Red.), *The detection of deception in forensic contexts*, 41-63. Cambridge: University Press.
- Krumsvik, R. J. (2014). *Forskningsdesign og kvalitativ metode. Ei innføring*. Oslo: Fagbokforlaget.

- Lancaster, G. L. J., Vrij, A., Hope, L., & Waller, B. (2012). Sorting the liars from the truth tellers: The benefits of asking unanticipated questions on lie detection. *Applied cognitive psychology*, 27(1), 107-114. <https://doi.org/10.1002/acp.2879>
- Laney, C., & Loftus, E. F. (2010). False memory. I J. M. Brown & E. A. Campbell (Red.), *The Cambridge handbook of forensic psychology*, 187-194. Cambridge: University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511730290.023>
- Levine, T. R. (2014). Active deception detection. *Policy insights from behavioral and brain sciences*, 27(1), 122-128. <https://doi.org/10.1177/2372732214548863>
- Levine, T. R., Serota, K. B., Shulman, J., Clare, D. D., Park, H. S., Shaw, A. S., Shim, J. C. & Lee, J. H., (2011). Sender demeanor: Individual differences in sender believability have a powerful impact on deception detection judgements. *Human communication research*, 37(3), 377-403. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2011.01407.x>
- Nahari, G., & Nisin, Z. (2019). Digging further into the speech of liars: Future research prospects in verbal lie detection. *Front. Psychiatry*, 56(10). <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00056>
- Nahari, G., & Vrij, A. (2014). Can I borrow your alibi? The application of the verifiability approach to the case of an alibi witness. *Journal of applied research in memory and cognition*, 3(2), 89-94. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2014.04.005>
- Nahari, G., Vrij, A., & Fisher, R. P. (2014). The Verifiability Approach: Countermeasures Facilitate its Ability to Discriminate Between Truths and Lie. *Applied Cognitive Psychology*, 28(1), 122-128. <https://doi.org/10.1002/acp.2974>
- Oberlander, V. A., Naefgen, C., Kopphele-Gossel, J., Quinten, L., Banse, R., & Schmidt, A. F. (2016). Validity of content-based techniques to distinguish true and fabricated statements: A meta-analysis. *Law and human behavior*, 40(4), 440-457. <https://doi.org/10.1037/lhb0000193>
- Sporer, S. L., & Schwandt, B. (2006). Paraverbal indicators of deception: A meta-analytic synthesis. *Applied cognitive psychology*, 20(4), 421-226. <https://doi.org/10.1002/acp.1190>
- Trankell, A. (1963). *Vittnespsykologins Arbedsmetoder*. Stockholm: Liber.
- Trovillo, P. V. (1939). A history of lie detection. *Journal of criminal law and criminology*, 29, 30, 848-881, 104-119. Hentet fra: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2844&context=jclc>
- Undeutsch, U. (1967). Beurteilung der Glaubhaftigkeit von Aussagen [Assessing the credibility of testimonial statements]. I U. Undeutsch (Red.), *Handbuch der Psychologie, 11: Forensische Psychologie*, 26-181. Göttingen: Hogrefe.
- Vrij, A. (2005). Criteria-based content analysis: A qualitative review of the first 37

- studies. *Psychology, public policy, and law*, 11(1), 3-41. <https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.3>
- Vrij, A. (2008a). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities* (2.utg). West Sussex: John Wiley and sons.
- Vrij, A. (2008b). Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection: A plea to change police practice. I *Criminal Justice and Behavior*, 35(10), 1323-1336. <https://doi.org/10.1177/0093854808321530>
- Vrij, A. (2018a). Nonverbal detection of deception. I H. Otgaar & M. L. Howe (Red.), *Finding the truth in the courtroom: Dealing with deception, lies and memories*, 163-186. Oxford: University Press.
- Vrij, A. (2018b). Verbal lie detection tools from an applied perspective. I P. J. Rosenfeld (Red.), *Detection concealed information and deception*, 297-327. Academic Press.
- Vrij, A., Akehurst, L., Soukara, S., & Bull, R. (2002). Will the truth come out? The effect of deception, age, status, coaching, and social skills on CBCA scores. *Law and human*, 26(3), 261-283. <https://doi.org/10.1023/A:1015313120905>
- Vrij, A., Fisher, R., Mann, S., & Leal, S. (2008). A cognitive load approach to lie detection. *Journal of investigative psychology and offender profiling*, 5(1), 39-43. <https://doi.org/10.1002/jip.82>
- Vrij, A., Mann, S., Leal, S., & Fisher, R. (2012). Is anyone there? Drawings as a tool to detect deception in occupation interviews. *Psychology, Crime & Law*, 18(4), 377-388. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2010.498422>
- Vrij, A., Taylor, P., & Picornell, I. (2016). Verbal lie detection. I G. Oxburgh, T. Myklebust, T. Grant & R. Milne (Red.), *Communication in investigative and legal contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement*, 259-286. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Warmelink, L., Vrij, A., Mann, S., Jundi, S., & Granhag, P. A (2012). The effect of question expectedness and experience on lying about intentions. *Acta psychologica*, 141(2), 178-183. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2012.07.011>
- Zuckerman, M., DePaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1981). Verbal and nonverbal communication of deception. I L. Berkowitz (Red.), *Advances in experimental social psychology*, 14, 1-57. New York: Academic Press.

TABELLER

Kategori 1: Generelle karakteristikk	
1. Logikk og samsvar	Forklaringen er koherent og logisk konsistent
2. Ustrukturert produksjon	Informasjon gis ikke kronologisk/organisert
3. Detaljrikdom	Høyt antall detaljer
Kategori 2: Særegenheter ved innholdet	
4. Kontekstuell forankring	Beskriver hendelsens kontekst
5. Beskrivelse av interaksjoner	Beskriver sekvenser av handlinger og responser hos de involverte
6. Reproduksjon av samtaler	Samtaler beskrives i form av rollespill og originale sitater
7. Uventede komplikasjoner	Forteller om uforutsette hindringer
8. Uvanlige detaljer	Detaljer som er uforventede, overraskende eller rare
9. Overflødig detaljer	Oppgir detaljer som ikke er strengt nødvendige ved hendelsen
10. Riktige detaljer er misforstått	Feiltolkning av riktig observerte hendelser (særlig for barn)
11. Relaterte eksterne assosiasjoner	Oppgir tidligere erfaringer som assosieres med lovbruddet
12. Redegjørelse om egne mentale tilstander	Beskrivelser av egne tanker og følelser under hendelsen
13. Interpersonlig attribusjon	Tolker gjerningspersonens følelser/tanker /motiv
Kategori 3: Motivasjon-relatert innhold	
16. Spontane selvkorreksjoner	Korrigerer seg selv uten at man krever/etterspør dette
15. Manglende hukommelse	Innrømmer å ikke huske detaljer og deler av hendelsen
16. Tvil knyttet til egen forklaring	Tviler på egen forklaring, mener den høres rar ut eller lite sannsynlig.
17. Selvinkriminering	Nevner ufordelaktige, selvinkriminerende detaljer
18. Unnskyldte gjerningspersonen	Unnskylder den antatte gjerningspersonens atferd
Kategori 4: Lovbrudds-spesifikke elementer	
19. Detaljert karakteristik av den straffbare handlingen	Beskriver vanlige elementer ved lovbruddet, men som avviker fra hverdagslig kunnskap eller stereotyper mange har

Tabell 1: CBCA-kriterier med forklaring (basert på Steller & Köhnken, 1989), *min oversettelse*)

	Moment	Forklaring
A	Avstand	Avstanden mellom avhørte og hendelsen/objekter; egen plassering ift andre parter.
D	Dagslys	Lysforholdene på stedet. Vindu/gardiner, værforhold, nedbør, gatebelysning osv.
V	Varighet	Hvor lenge varte observasjonen?
O	Obstruksjoner	Hindringer i sikt, både midlertidige og varige, mentale og fysiske.
K	Kjent fra før	Har personen opplevd noe liknende? Er personene eller åstedet kjent fra før?
A	Andre grunner til å huske	Tok personen notater, bilder eller liknende? Ulike utløsende faktorer (triggere)
T	Tiden frem til avhøret	Antall dager mellom hendelsen og avhøret. Kartlegge mulige påvirkningskilder
E	Er dette fysisk mulig?	Etterforsker etablerer en oppfatning av om det som er forklart faktisk er mulig.

Tabell 2: Momentene i ADVOKATE (Laget med utgangspunkt i Bjerknes & Fahsing, 2017)

General Characteristics

1. Logical structure
2. Unstructured production
3. Quantity of details

Specific Contents

4. Contextual embedding
5. Descriptions of interactions
6. Reproduction of conversation
7. Unexpected complications during the incident
8. Unusual details
9. Superfluous details
10. Accurately reported details misunderstood
11. Related external associations
12. Accounts of subjective mental state
13. Attribution of perpetrator's mental state

Motivation-Related Contents

14. Spontaneous corrections
15. Admitting lack of memory
16. Raising doubts about one's own testimony
17. Self-deprecation
18. Pardoning the perpetrator

Offense-Specific Elements

19. Details characteristic of the offense

Tabell 3: Den originale CBCA-listen, hentet fra: *Criteria-Based Content Analysis (side 221)*, av Steller, M., & Köhnken, G. (1989). I D. C Raskin (Red.) *Psychological Methods in Criminal Investigation and Evidence*. New York: Springer Publishing Company